

LA CREATIVITAT LÈXICA DE JOSEP MARIA DE SAGARRA: EL CAS DE *LA DIVINA COMÈDIA**

DÍDAC PUJOL

Universitat Pompeu Fabra (UPF), Facultat de Traducció i Interpretació

Correspondència: UPF, C. Roc Boronat, 138

08018 Barcelona

Resum

Aquest estudi tracta dels neologismes encunyats per Josep Maria de Sagarra a la seva traducció de *La Divina Comèdia* de Dante, publicada entre 1947 i 1951. L'article fa un buidatge de *La Divina Comèdia* traduïda per Sagarra i llista els mots (un total de 113) que no es troben en els principals diccionaris de la llengua catalana. De les 113 paraules que no figuren en els diccionaris, s'argumenta que 96 són neologismes encunyats per Sagarra en la seva traducció. La resta de paraules fins arribar a 113 són o bé variants ortogràfiques o bé mots que, tot i no figurar en els diccionaris, han estat usats prèviament per altres escriptors. L'article classifica els neologismes de Sagarra segons els processos de formació dels mots, bàsicament la composició i la derivació. Dins la derivació destaca la sufixació, un procés del qual es dona la casuística detallada aplegant els fenòmens en diferents subgrups. A més, es quantifica la freqüència d'ús de cadascun dels mecanismes de creació de neologismes. A les conclusions s'apunten dos possibles motius de la creativitat lèxica de Sagarra.

Paraules clau

Josep Maria de Sagarra, Dante, *La Divina Comèdia*, neologismes.

Abstract. JOSEP MARIA DE SAGARRA'S LEXICAL CREATIVITY: THE CASE OF LA DIVINA COMÈDIA

This paper studies the neologisms coined by Josep Maria de Sagarra in his translation of Dante's Divine Comedy, published between 1947 and 1951. The article combs through La Divina Comèdia translated by Sagarra and lists the words (a total of 113) that cannot be found in the leading dictionaries of the Catalan language. Out of the 113 words that do not appear in the dictionaries, it is argued that 96 are neologisms coined by Sagarra in his translation.

* Aquest article s'emmarca en el projecte FFI2011-26500, del Ministerio de Ciencia e Innovación.

The remaining words are either orthographic variants or words that have been previously used by other writers, even though they do not appear in the dictionaries. The article classifies Sagarra's neologisms according to the processes of word formation, basically composition and derivation. Within derivation one device Sagarra often used is suffixation, a process for which a detailed typology is given by categorising the phenomena into different subgroups. The article also quantifies the frequency with which each of the mechanisms to create neologisms was used. The conclusions posit two possible reasons for Sagarra's lexical creativity.

Key words

Josep Maria de Sagarra, Dante, La Divina Comèdia, neologisms.

1. INTRODUCCIÓ

Sovint s'ha dit que traduir és una manera d'enriquir la llengua. Aquest és el cas, com veurem, de *La Divina Comèdia* de Dante traduïda per Josep Maria de Sagarra (1947-1951).¹ Com Verdaguer, Carner o Foix, «Sagarra tingué el do de la llengua» (PLA 2004c: 592): tenia «una facilitat de ploma excepcional» (PLA 2004c: 592) i una «extraordinària capacitat i habilitat versificadores» (ARMENGOL 2002: 16), i en les seves obres —ja siguin originals o traduïdes— hi ha una prodigalitat verbal tan gran que s'ha arribat a afirmar que «per la seva riquesa lingüística [la poesia de Sagarra] és molt superior a la de qualsevol noucentista» (ARMENGOL 2002: 15).²

Segons Pujol (2007: 48), la llengua de les traduccions que Sagarra va fer de l'obra de Shakespeare és «àgil, viva, intensa, oral, escenificable, acolorida, amb un ritme i (quan cal) una rima ben marcats, amb

1. *La Divina Comèdia*; traducció i comentaris de Josep Maria de Sagarra; 3 vols. Sabadell: Joan Sallent Sucre, 1947 (*Infern*), 1949 (*Purgatori*) i 1951 (*Paradís*). Posteriorment Sagarra va publicar l'obra en un sol volum i en edició més comercial (Barcelona: Editorial Alpha, 1955).

2. Caldria exceptuar, molt possiblement, Josep Carner (vegeu BUSQUETS 1977). A part de l'estudi de Busquets sobre Carner, disposem de treballs sobre el lèxic dels altres escriptors esmentats que tenien el do de la llengua: sobre Verdaguer, vegeu, per exemple, Pinyol i Quer (2006) i Veny i Clar (2006); sobre Foix, vegeu Veny Clar i Veny-Mesquida (2009).

una sintaxi clara i un vocabulari normalment d'arrel popular, culte de vegades, però intel·ligible per al gran públic». Aquesta caracterització (llevat, és clar, de l'adjectiu *escenificable*, que caldria substituir per *recitable*) es podria aplicar perfectament a *La Divina Comèdia* traduïda per Sagarra. En resum: les traduccions (i les obres de creació) de Sagarra tenen com una de les principals característiques estilístiques l'esplendor verbal, una esplendor que Narcís Garolera, parlant dels articles de l'autor, ha anomenat «retòrica efectista, que vol impressionar el lector» (2007: 68) i que Josep Palau i Fabre, parlant de les traduccions sagarrianes de Shakespeare, ha anomenat «plasticitat del llenguatge»:

Josep Maria de Sagarra posseïa una qualitat preciosa en aquest cas: la de la plasticitat del llenguatge. Sagarra havia usat molt sovint la llengua d'una manera molt semblant a com un pintor, i encara un pintor de tendència *fauve*, a la manera d'un Mir, usa els colors: amb una certa pasta i amb una certa gosadia. La magnífica «Balada de Luard» n'és, potser, l'exponent més alt. Aquesta qualitat o característica li havia d'ésser cabdal en les seves traduccions de Shakespeare. (PALAU I FABRE 1973: 66)

Aquí no ens interessa, només que de passada (en tant que és una característica de la creativitat del traductor), aquest aspecte (és a dir, l'estil) de Sagarra, com tampoc no ens interessa acarar sistemàticament l'original amb la traducció.³ En canvi, ens interessa molt més un tema que no ha estat estudiat, ni en l'obra de creació de Sagarra ni en les seves traduccions: «l'extraordinària creativitat de Sagarra per crear neologismes lèxics» (ARMENGOL 2002: 26). Aquest és, doncs, l'aspecte en el qual ens centrarem en aquest article, que consisteix bàsicament en un buidatge de *La Divina Comèdia* traduïda per Sagarra a fi i efecte de donar-ne els neologismes creats pel traductor. Cal deixar

3. D'entre els escrits que tracten de l'estil (inclòs el lèxic) en l'obra de creació de Sagarra, destaquen Bonada (1996), Casasús (1989), Costa (1986), Garolera (2007), Nunes (1999), Pla (2004a, 2004b) i Serrahima (2008). Pel que fa als estudis de la llengua de les traduccions de Sagarra (consideracions aplicables, si més no en part, a la seva obra original), cal mencionar Arqués (2004), Coca (1986), Fàbregas (1979), Fulquet (1999), Oliva (1986, 1993), Palau i Fabre (1962, 1973) i Vidal Alcover (1983).

ben clar que aquest article no pretén ser un estudi interpretatiu del lèxic del Sagarra traductor de Dante: només vol inventariar el lèxic innovador i fer una taxonomia dels mètodes emprats per Sagarra a l'hora d'encunyar mots, dos passos que creiem previs i imprescindibles per a posteriors estudis del seu lèxic, ja siguin interpretatius (en el cas de *La Divina Comèdia*), ja siguin d'altres obres traduïdes o d'obres de creació del mateix autor. Val a dir, també, que s'ha defugit qualsevol intent d'anàlisi lexicogràfica i traductològica que anés més enllà de la parafrasi del significat dels mots llistats i de les mencions ocasionals de l'original italià. Les anàlisis lexicogràfiques i traductològiques haurien de ser posteriors a la tasca de buidatge i classificació que s'ha dut a terme aquí. Cal remarcar, finalment, que no s'ha pretès estudiar la creativitat lèxica de Sagarra amb relació a l'original de Dante. Com es pot veure, queda molt per fer sobre el lèxic de Sagarra; aquest article vol ser només un primer pas i posar la primera pedra.

L'apartat següent, el cos de l'article, és una llista de les paraules diguem-ne (sense matisar més, de moment) poc usuals a *La Divina Comèdia* traduïda per Sagarra. La llista s'ha confegit a partir de les entrades lèxiques que no figuren en els diccionaris següents: *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC) de l'Institut d'Estudis Catalans; *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) d'Alcover i Moll; *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat) de Joan Coromines; i *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) de Pompeu Fabra (l'únic dels llistats que estava disponible a l'època en què Sagarra va traduir *La Divina Comèdia*). A més, en el catàleg de paraules hi hem inclòs aquelles que no apareixen a l'*Enciclopèdia.cat* (la versió digital de la *Gran Enciclopèdia Catalana*). Som conscients que els mots que no figuren en cap d'aquestes obres no són necessàriament creacions lèxiques de Sagarra; però, com veurem més endavant, en la majoria de casos es tracta de mots encunyats per Sagarra per derivació o composició, i només en uns pocs casos trobem que la paraula en qüestió ja ha estat usada abans o que és una mera variant ortogràfica d'una forma recollida als diccionaris. A propòsit de les variants ortogràfiques i dels mots encunyats per Sagarra (o altres autors anteriors), un cop confegida la llista d'unitats lèxiques s'ha comprovat (i s'ha advertit dins de cada entrada) quines d'elles apareixien (i en

quina data) en el *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana (CTILC)* de l'Institut d'Estudis Catalans —un corpus que abraça el període 1833-1988 i que, tot i tenir una extensió de més de 52 milions de mots, presenta, com no podia ser d'altra manera, certes mancances, dues de les quals són, segons que hem pogut comprovar, que només ha buidat l'*Infern* traduït per Sagarra (no el *Purgatori* ni el *Paradís*) i que dels mots que creiem que Sagarra encunya a l'*Infern* n'ha exclòs com a mínim uns quants (hem indicat sempre quan el *CTILC* dóna l'ocurrència d'un determinat mot). Finalment, en casos molt puntuals en què s'ha cregut necessari, a l'hora d'oferir la llista de paraules hem donat informacions aportades pel *Diccionari descriptiu de la llengua catalana (DDL)* de l'Institut d'Estudis Catalans.

Val a dir que en el buidatge de *La Divina Comèdia* s'han exclòs els noms propis, tant els referents a parts de l'*Infern*, com ara «Caïna» o «Antenora» (Inf. XXXII.58 i Inf. XXXII.88),⁴ com els referents a noms o renoms de personatges que mostren un cert grau de creativitat per part de Sagarra, com ara «Barba-rullat» (Inf. XXI.120), «Burxacans» (Inf. XXI.122) i «Escatinyador» (Inf. XXI.105).⁵ S'han exclòs també paraules com «transhumanar» (Par. I.70, traducció de l'italià *trasumanar*), mot que, segons el *DCVB*, és usat per primer cop en la traducció de *La Divina Comèdia* feta per Andreu Febrer. Tampoc no s'han tingut en compte els substantius derivats d'adjectius que figuren com a adjectius en els diccionaris: «Tots són plens de *planyívols* maleïts» (Inf. XI.19). I tampoc no s'han tingut en compte els substantius deverbals que figuren com a verbs en els diccionaris: «Pel baix *llagotejar* / ara el meu cos dins d'aquest fem es suca» (Inf. XVIII.125-126). Finalment, cal dir que en la llista que segueix s'han donat exemples de tots els casos en què un mot apareix més d'una vegada en el poema.

4. D'ara en endavant, l'*Infern* s'abreviarà com a «Inf.»; el *Purgatori*, com a «Purg.»; i el *Paradís*, com a «Par.». Els números romans indiquen el llibre i els àrabs els vers o versos del poema.

5. *Barbariccia* ('Barba-rullat') vol dir, literalment, 'barba arrissada'; Joan F. Mira ho tradueix per «Barbarínxol» i Àngel Crespo per «Barbacrespa». *Graffiaccane* ('Burxacans') vol dir 'gratagossos'; Joan F. Mira ho tradueix per «Rascagossos» i Àngel Crespo per «Ganchofiero». Finalment, *Scarmiglione* ('Escatinyador') és un derivat del verb *scarmigliare* ('despentinar'); Joan F. Mira ho tradueix per «Estarrufat» i Àngel Crespo per «Desgreñao».

2. LLISTA ALFABÈTICA DE MOTS I EL SEU SIGNIFICAT, AMB INDICACIONS SOBRE L'OCURRÈNCIA EN SAGARRA I EN ALTRES AUTORS

L'asterisc de davant de les entrades de més avall indica que el mot en qüestió té força possibilitats d'haver estat encunyat per Sagarra en la seva traducció de *La Divina Comèdia*. Els mots no precedits d'asterisc són els que, tot i no figurar en les obres lexicogràfiques (diccionaris i enciclopèdia) llistades a l'apartat anterior, han estat (segons el *CTILC*) usats amb anterioritat per altres autors o pel mateix Sagarra. Cal, però, ser prudents i tenir en compte que els mots precedits d'asterisc podrien (si estudis posteriors ho demostressin) resultar no ser creacions lèxiques de Sagarra a *La Divina Comèdia*. Com Loreto Busquets (1977) en el cas de Carner, però, partim de la premissa que, mentre no es demostrï el contrari, els mots no registrats al *DCVB* (i, en el nostre cas, també als altres diccionaris llistats a la introducció) són creacions lèxiques de l'autor. Caldrien més buidatges i estudis lexicogràfics sobre el Sagarra escriptor i traductor i sobre autors de l'època de Sagarra i immediatament anteriors per confirmar o desmentir, cas per cas, si els neologismes llistats en aquest article ho són realment o no —recordem que el *CTILC* abraça des del 1833 fins al 1988, de manera que podem afirmar, provisionalment, que, amb les dades de què disposem, els neologismes ho són, com a mínim, per al període 1833-1947/1951 (recordem que el 1947-1951 és la data de publicació de *La Divina Comèdia* de Sagarra). Deixem per a un altre estudi la comparació de les aportacions lèxiques de Sagarra a *La Divina Comèdia* amb relació als traductors precedents de l'obra: Andreu Febrer (1429), Antoni Bulbena i Tusell (1908), Narcís Verdager i Callís (1921) i Llorenç Balanzó i Pons (1923-1924). Cal recordar, finalment, que un mot pot haver-se fet servir oralment abans que aparegués per escrit, és a dir, que un mot suposadament encunyat per, posem, Shakespeare o Sagarra, pot, de fet, ser un reflex d'un ús parlat. A continuació oferim la llista de paraules.

* ACOSTERAT *adj.* Costerut: «i, dels camins, el menys acosterat» (Purg. XI.42).

* AGANYOTAR *v.* Fer una ganyota (amb els llavis); tradueix l'italià *dis-*

- torse (la bocca)* (= va tòrcer [la boca]): «I aganyotant els llavis, tragué fora / la llengua» (Inf. XVII.74-75).
- AGIRAGONSAT *adj.* Que fa giragonses, sinuós: «em fas fer aquest voltar agiragonsat» (Inf. X.5). El *CTILC* dóna dues ocurrencies del mot, totes a obres de Sagarra: *Vida privada* (1932: «agiragonçat») i el ja adduït de *l'Infern* (1947).
- * ALBIREJANT *adj.* Que albira: «que els nostres ulls no en són albirejants» (Purg. XXX.114).
- * ALLAMPANTAR *v.* Fer tornar llampant: «la llum que m'allampanta» (Par. XXI.66).
- AL·LELUIAR *v.* Cantar l'aleluia; tradueix l'italià *alleluiando*: «eixiran cada un de la caverna, / amb revestida llengua alleluiant» (Purg. XXX.14-15). El *CTILC* dóna una única ocurrencia del mot: Llorenç Riber i Campins, *Any cristià, I* (1929).
- * APARANYAR *v.* Formar un parany: «el fil que ha de caçar-lo s'aparanya» (Par. IX.51).
- * APUJOLAR *v.* Elevar (com un pujol): «fem sendera / vers on el marge apujolant-se va» (Purg. XXIV.119-120).
- ARQUEJAT *n.* Cosa que té forma d'arc: «voltant el puig, igual que la primera, / però amb un arquejat més violent» (Purg. XIII.5-6). El *CTILC* dóna diverses ocurrencies del mot, la primera de les quals (cronològicament parlant) és d'Aurora Bertrana (*El Marroc sensual i fanàtic*, 1936).
- * ASPREJANT *adj.* Que és aspre: «i és de raó que amb asprejants servers / no madura de gust la dolça figa» (Inf. XV.65-66). El *CTILC* dóna com a única ocurrencia del mot el text de Sagarra.
- * BARBABUFAR *v.* Fer bufits per la barba; tradueix l'italià *soffiando nella barba* (= bufant per la barba): «sembla que barbabufi i que sospiri» (Inf. XXIII.113). El *CTILC* dóna com a única ocurrencia del mot el text de Sagarra.
- * BARRI-BARREIG *n.* Barrija-barreja, barreig, confusió: «Si saps la ruta, anem-hi sense guia, / que no m'agrada aquest barri-barreig» (Inf. XXI.128-129). El *CTILC* dóna com a única ocurrencia del mot el text de Sagarra.
- * BOSCALLEJAR *v.* Flagellar, assotar; tradueix l'italià *flagellò* (= va flagellar): «de cap a peus l'anà boscallejant» (Purg. XXXII.156).

- * **BOTZINANT** *adj.* Que botzina, que brunzeig: «mosques botzinants» (Inf. XVII.51). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * **CAMAARRONSAT** *adj.* Arronsat de cames: «i fa la braça // camaarronsat i dilatant el pit» (Inf. XVI.135-136).
- * **CANCEL·LEIG** *n.* Acte de cancel·lar, d'eliminar: «Mes tu que sols pel cancel·leig escrius» (Par. XVIII.130).
- CAPALTARD** *n.* Captard, capvespre, ponent; tradueix l'italià *tardi* (= tard): «De Cèsar, en vaig veure el capaltard» (Inf. I.70); «Ja érem vells i érem sang de capaltard» (Inf. XXVI.106). El *CTILC* dóna diverses ocurrències del mot, les primeres de les quals són de 1902: de Santiago Rusiñol (*El poble gris*) i de Ferran de Querol i de Bofarull («Clichés»). El *DDL* inclou l'entrada «capaltard» com a variant no normativa de «captard».
- * **CARAT** *n.* Quirat: «em varen obligar a batre florins / posant-hi tres carats de terregada» (Inf. XXX.89-90). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot (amb aquest sentit) el text de Sagarra.
- CARGOLADA** *n.* Caragolada, acte de caragolar o retòrcer: «I una altra els braços li lligà amb potents / nusos i amb cargolades tan severes, / que el damnat no podia moure'ls gens» (Inf. XXV.7-9). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot (amb el sentit d'«acte de caragolar») el text de Sagarra. El *DCVB* recull (amb el mateix sentit) la forma «caragolada»; el *CTILC* no recull cap cas de «caragolada» amb aquest sentit.
- * **CARRARÈS** *n.* Natural de Carrara (= ciutat de la Toscana); tradueix l'italià *Carrarese*: «on pedra i fang / el carrarès, allí albergat, remou» (Inf. XX.47-48).
- * **CATIFAT** *adj.* Cobert amb una catifa: «I com la tardorena arrabassada, / de fulla en fulla, va pelant el ram / fins que tota la terra és catifada» (Inf. III.112-114).
- * **CELLAPARTIT** *adj.* Que té la cella partida: «Ros era, i bell, i de gentil figura, / però cellapartit d'un cop cruent» (Purg. III.107-108).
- * **CIGONYET** *n.* Cigonya petita: «I com el cigonyet que aixeca l'ala» (Purg. XXV.10).
- * **CÒLQUID** *n.* Natural de la Còlquida (= en la mitologia grega, lloc on

- es trobava el velló d'or): «als còlquids del moltó féu falconada» (Inf. XVIII.87).
- * COPULATGE *n.* Còpula: «fins que pogué vergassejar de nou / la parella de serps en copulatge» (Inf. XX.44-45). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
 - * CORPUNYIT *adj.* Afectat, dolgut: «no es sentís corpunyit i piadós» (Purg. XIII.54).
 - CUA-RULLAT *adj.* Cua-rutllat, que té la cua caragolada: «el gos cuarullat» (Par. XVI.117).
 - * CUPIDESA *n.* Cobdícia; tradueix l'italià *cupidigia* i *cupidità*: «Si la mala cupidesa us tempta un dia» (Par. V.79); «com mal obrar es desprèn de cupidesa» (Par. XV.3); «Oh cupidesa» (Par. XXVII.121); «La cupidesa cega» (Par. XXX.139).
 - * CURTEJADOR *adj.* Que s'acurta, que s'escurça: «I això que ets capa prou curtejadora, / i hom t'ha d'apedaçar i de recosir» (Par. XVI.7-8).
 - * DESGARBAR *v.* Envestir, escometre: «Amb menys de resistència, al camp, desgarba / i desarrela un roure el nòrdic vent» (Purg. XXXI.70-71).
 - * DESVALER *v.* Literalment, «fer valer menys»; en el context, «fer menys intens, decreïxer en intensitat»: «s'inflama / el cel, i a banda i banda el roig desval, // així aquella pacífica oriflama / s'aviva més al mig, i als costats resta, / de més en més, empallidint la flama» (Par. XXXI.125-129).
 - * EMMILERAR *v.* Convertir en milers: «En tan alt grau el nombre s'emmilera» (Par. XXIX.130).
 - * EMPEGAT *n.* Qui està untat de pega: «aquell que punxa els empegats del fons» (Inf. XXIII.141).
 - * EMPOLAR *v.* Formar pols; tradueix l'italià *s'impola*: «és cada part per sempre allí on era, // perquè no és enlloc i no s'empola» (Par. XXII.66-67).
 - * ENFONDIT *n.* Fondalada: «Per l'esvoranc d'un roc fèiem pujada, / amb crestes i enfondits a cada part, / talment com el vaivé que fa l'onada» (Purg. X.7-9).
 - * ENGEMMAR *v.* Fer tornar gemma; tradueix l'italià *ingemme*: «que el teu esclat engemma» (Par. XVIII.117).

- * ENLLEONAR *v.* Alçar(-se) com un lleó; tradueix l'italià *in alto galla* (= galleja alt): «¿De què el vostre esbufec se us enlleona, / essent com sou insectes mal forjats [...]?» (Purg. X.127-128).
- * ENLLORDIT *adj.* Llord, embrutit: «algun conegut meu hi haurà que avença / enllordit per tal mena de pecat» (Inf. VII.50-51). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * ENRANCAR *v.* Anar ranc, anar coix: «Oh cupidesa on el mortal s'enranca» (Par. XXVII.121).
- * ENSAFIRAR *v.* Posar safirs al damunt; tradueix l'italià *s'inzaffira*: «era corona del Safir brillant / del qual el cel més tendre s'ensafira» (Par. XXIII.101-102).
- * ENTOLLAT *n.* Toll: «Mentre passem el lívid entollat, / un, ple de fang, em diu molt d'a la vora» (Inf. VIII.31-32). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * ENTRECLUCAT *adj.* Mig aclucat: «Llavors, capbaix, parpella entreclucada» (Inf. III.79). El *CTILC* dóna dues ocurrències del mot: la de Sagarra i una de Josep Lluís Seguí (*Comèdia*, 1984).
- * ESBALDREGÓS *adj.* Que es romp; és un derivat d'«esbaldregar»: «i, escalabornador i esbaldregós, / amb pols i fúria dins la selva crida» (Inf. IX.70-71). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * ESCOLTADÍS *adj.* Que es fa escoltar: «i ara fes-te'm un xic escoltadís» (Inf. XX.57). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * ESFEROLA *n.* Esfera petita: «i ajuntades vegí cent esferoles» (Par. XXII.23).
- * ESLENENCA *v.* Fer viure: «a molts fa temps que en la misèria esllenca» (Inf. I.51; original: *molte genti fé già viver grame*; traducció literal: «a molta gent ha fet viure trista»); «Sortosa Hongria, si ta pau no esllenca / un pitjor!» (Par. XIX.142-143; original: *Oh beata Ungheria, se non si lascia / più malmenare*; traducció literal: «Oh felix Hongria, si no es deixa més malgovernar»). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot (amb aquest sentit) el fragment de l'*Infern* de Sagarra (no el del *Paradís*, que no apareix en el *CTILC*).
- * ESPINAGALL *n.* Conjunt d'espines, conjunt de plantes espinoses: «i

- en lloc de fruita, espinagall salvatge» (Inf. XIII.6). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * ESPURNELLA *n.* Espurna petita: «va eixir-ne una espurnella» (Par. IX.29).
 - ETIOP *n.* Etiop: «l'indi o l'etiop» (Purg. XXVI.21); «I els veuràs condemnats per l'etiop» (Par. XIX.109). El *DDL*C inclou les entrades «etiopo» i «etiopo» (però no «etiop») com a variants no normatives d'«etiop».
 - * FANGUIM *n.* Fang fi (mot format potser per analogia amb «plugim», 'pluja fina'): «El marge enganxifós, tot d'un fanguim / es veia» (Inf. XVIII.106-107). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
 - * FARDADA *n.* Farda, càrrega: «perquè el company que duc, de la fardada / d'aquesta carn d'Adam va tot vestit» (Purg. XI.43-44).
 - * FAREA *n.* Espècie de serp imaginària: «cria quelidres i escurçons, / jàculis i farees i amfisbenes» (Inf. XXIV.86-87). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
 - FIESOLÀ *adj.* Natural de Fiesole (= ciutat de la província de Florència); tradueix l'italià *fiesolane*: «Les bèsties fiesolanes de mal tremp» (Inf. XV.73). El *CTILC* dóna tres ocurrències del mot, una de Salvador Espriu (*Laia*, 1932) i dues de Sagarra: la de *l'Infern* (1947) i una de les *Memòries* (1954), que de fet és una citació de l'obra de Dante.
 - * FULGOREJAR *v.* Brillar amb fulgor: «i des del Cel, / fulgorejant va caure en un costat» (Purg. XII.26-27).
 - * GALTAPELUT *adj.* Que té la galta peluda: «Galtapelut, apaivagà el seu trot» (Inf. III.97). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
 - * GARFIDA *n.* Acció de garfir (= agafar fortament amb la mà clavant les ungles): «els àngels de la punxa i la garfida» (Inf. XXIII.132). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
 - * GIRATORÇAT *adj.* Torçat, retorçat: «Potser que de paràlisi ha romàs / algú giratorçat de tal manera» (Inf. XX.16-17). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
 - * GRATAIRE *n.* Qui grata o es grata: «“Tu que t'escorxes amb els dits la pell”, / feia el mestre a un grataire que no atura, / “com si la mà

- tenalla et fos i arpell» (Inf. XXIX.85-87); «l'un dels grataires bo i plorant contesta» (Inf. XXIX.92). El *CTILC* dona com a úniques ocurrències del mot els dos textos de Sagarra.
- * **GRIPAUEJAR** *v.* Fer el gripau, actuar com un gripau: «Aquests posats que tenen / d'anar tan ajupits gripaujant» (Purg. X.115-116).
- * **GUERXERIA** *n.* Qualitat de guerxo, de tort: «sigueu fidels, i no amb la guerxeria / de Jeftè prometent el seu escot» (Par. V.65-66).
- HETIC** *n.* Persona ètica, tísica: «com l'hetic, en el qual la set estira / els llavis vers la barba i vers el nas» (Inf. XXX.56-57). El *CTILC* dona diverses ocurrències del mot (totes amb *h* inicial i amb accent); la primera, cronològicament parlant, és de Víctor Català (*Drames rurals*, 1902).
- INASSOLIT** *adj.* No assolit: «inassolit desig» (Par. VII.122). El *CTILC* dona diverses ocurrències del mot, la primera de les quals és de Joaquim Folguera (*Les noves valors de la poesia catalana*, 1919).
- * **JÀCULI** *n.* Espècie de serp imaginària: «cria quelidres i escurçons, / jàculis i farees i amfisbenes» (Inf. XXIV.86-87). El *CTILC* dona com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- LÀTRIA** *n.* Latria (= culte donat exclusivament a Déu): «Formen un gep que s'anomena Càtria, / sota del qual un erm rebé saó / perquè només fos disposat a làtria» (Par. XXI.109-111). El *CTILC* dona diverses ocurrències del mot (totes elles sense accent), la primera de les quals és de Jaume Bofill i Mates (Guerau de Liost) (*La personalitat del Dr. Torras i Bages*, 1917).
- * **LITORÀ** *adj.* Litoral; tradueix l'italià *litorano*: «D'aquella vall vaig ésser litorà / entre Ebre i Magra» (Par. IX.88-89).
- * **LLADRADÍS** *adj.* Que lladra: «Amb el to rabiüt i lladradís / dels gosos» (Inf. XXI.67-68). El *CTILC* dona com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- LLAGOTEIG** *n.* Llagoteria: «per això el segon cercle és el flagell // de màgia, llagoteig, hipocresia» (Inf. XI.57-58). El *CTILC* dona diverses ocurrències del mot, la primera de les quals és de Carles Riba (*Primer llibre d'estances*, 1919).
- (*) **LOMBARD** *adj./n.* El *CTILC* dona diverses ocurrències del mot amb aquesta grafia (una sola *ela* inicial); vegeu-ne detalls més avall. Sagarra utilitza el mot en tres sentits:

- (1) *adj.* Llombard, natural de la Llombardia: «i eren mos pares del país lombard» (Inf. I.68); «Oh ànima lombarda» (Purg. VI.61). El *CTILC* dóna diverses ocurrències del mot amb aquest sentit, la primera de les quals és d'autor anònim (*Lo jardiner hortolá y florista ó modo ordenat de cultivar la terra segons us y práctica de bon pagés*, 1852).
- (2) *n.* Llombard, natural de la Llombardia: «el senzill lombard» (Purg. XVI.126). El *CTILC* dóna diverses ocurrències del mot amb aquest sentit, la primera de les quals és de Pere-Màrtir Bordoy-Torrents (*Els pobles de l'Orient*, 1919).
- * (3) *n.* Llengua de la Llombardia: «i que en lombard parlant / has dit» (Inf. XXVII.20). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot (amb aquest sentit) el text de Sagarra. El mateix *CTILC* (ni cap dels altres diccionaris llistats a la introducció) no dóna cap exemple de «llombard» (amb ella) amb aquest sentit.
- LUCIFERÍ *adj.* Lluciferí, propi de Llucifer: «Un cop passat l'estany, / es troba la ciutat luciferina» (Inf. VIII.67-68). El *CTILC* dóna diverses ocurrències del mot amb aquesta grafia (una sola ela inicial), la primera de les quals és de Guerau de Liost (*Sàtires*, 1929).
- * LUCULENT *adj.* Brillant, resplendent; tradueix el mot italià *luculento* (= lluminós): «joia luculent i cara» (Par. IX.37); «I la més gran i la més luculent / d'aquelles santes perles va avançar-se» (Par. XXII.28-29).
- * MADRASTREJAR *v.* Fer de madrastra: «i amb el Cèsar ha anat madrastrejant» (Par. XVI.59).
- * MALDEJANT *adj.* Que malda, que s'esforça (per mantenir-se en flotació); tradueix l'italià *non sani* (= no sans, insans): «les barques maldejants, // perquè, com que és el temps que no es navega, / algú calafateja» (Inf. XXI.9-11). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- MIRIADA *n.* Miriada: «veuràs que en sis miriades / determinat cap número no hi ha» (Par. XXIX.134-135). El *CTILC* dóna diverses ocurrències del mot amb aquesta grafia (sense accent), la primera de les quals és d'Apelles Mestres (*Llibre d'hores*, 1899).

- * NAFRAIRE *n.* Qui produeix nafres: «Per 'xò, homeiers, nafraires fu-rients» (Inf. XI.37). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * NOUENCÈS *adj.* Encès de nou: «i amb voluntat em giro, nouences» (Par. XXXI.55).
- * NOVARÈS *n.* Natural de Novara (= ciutat italiana de la regió del Piemont): «no doni la victòria al novarès» (Inf. XXVIII.59). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * OBSTACULITZANT *adj.* Que obstaculitza: «i res no li pot ser obstaculitzant» (Par. XXXI.24).
- * OSSÓ *n.* Membre de la gran família romana dels Orsini, que va donar diversos pontífexs; tradueix l'italià *orsatti* (= ossets, óssos petits): «Fill de l'Óssa vaig ésser verament, / i, per pujar els ossons, la ganyonia / i l'apilar diners aquí m'encén» (Inf. XIX.70-72).
- * PARQUESA *n.* Parquedat, qualitat de parc: «i si en els mots em guia la parquesa, / ets tu qui a ésser breu m'has avesat» (Inf. X.20-21). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * PENEU *adj.* Referit a Peneu (= en la mitologia grega, déu fluvial, fill d'Ocèa i de Tetis); «deuria en el déu dèlfic dur la rama / penea» (Par. I.32-33).
- * PINZELLEJAR *v.* Dibuir amb un pinzell: «és el dibuix més car / si el pinzelleja Franco, el bolonyès» (Purg. XI.82-83).
- * PLOMALLÍS *adj.* Cobert de plomes: «Unes ales de cigne plomallís» (Purg. XIX.46).
- * PLORTRENCAR *v.* Arrencar a plorar: «i jo em sentia a punt de plortrencar» (Inf. III.24). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * POBRICELL *adj.* Pobret, pobrissó: «fou aquell Pere que amb la pobricella / donà a la Santa Església el seu tresor» (Par. X.107-108); «els bons preus / guanyats amb el seu hàbit pobricell» (Par. XI.110-111); «els descalços pobricells» (Par. XII.131).
- * PONTICELL *n.* Pont petit, pontet; adaptació de l'italià *ponticello* (= pontet): «jo l'he vist, al peu del ponticell» (Inf. XXIX.25). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- PORUGUERIA *n.* Qualitat de poruc; tradueix l'italià *paura* (= paüra, gran por): «No per això em llevà porugueria» (Inf. IX.13). El

- CTILC* dóna dues ocurrències del mot: una de Josep Pla (*Vida de Manolo*, 1928) i l'altra del text de Sagarra.
- * **PREGUNTADÍS** *adj.* Que pregunta: «Sabreu, si algú de mi és preguntadís, / que jo sóc Lia» (Purg. XXVII.100-101).
 - * **PRIMIPIL** *n.* Tradueix l'italià *primipilo* (= centurió de la primera centúria de la primera cohort): «l'altíssim primipil» (Par. XXIV.59).
 - * **QUELIDRE** *n.* Espècie de serp imaginària: «cria quelidres i escurçons» (Inf. XXIV.86). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
 - * **REGRACIATIU** *adj.* Que regracia, que expressa gratitud: «mots regraciatius / sols diu mon cor a la paterna festa» (Par. XV.83-84).
- REPARLAR** *v.* Tornar a parlar: «Conversa amb ell sovint misser Miquel / Zanche de Logodoro; i de Sardenya / parlant i reparlant, els creix el pèl» (Inf. XXII.88-90); «[L'amor] vol que en reparli a tu» (Par. XXV.85). El *CTILC* dóna diverses ocurrències del mot, la primera de les quals és de Joan Maragall (*Les disperses*, 1904).
- * **REPRESTAR** *v.* Tornar a prestar; tradueix l'italià *ripresta*: «ara a la ment / represta un poc del que li vas mostrar» (Par. XXXIII.68-69).
 - * **RIBERAR** *n.* Ribera; tradueix l'italià *rivera*: «I com ocells sortits del riberar» (Par. XVIII.73).
 - * **ROMANYOL** *n.* Romanyès, natural de la Romanya (= regió d'Itàlia central): «digue'm si els romanyols fan pau o guerra» (Inf. XXVII.28); «Oh romanyol» (Purg. XIV.98). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra de l'*Infern*.
 - * **RONSEIG** *n.* Acte de fer el ronser (= retardar-se): «Ara hem d'anar a relleix més gamadiu, / que ja tomba l'estrella que era altiva / en partir, i el ronseig no s'hi adiu» (Inf. VII.97-99). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
 - * **RULLANT** *adj.* Rull, arrissat, cresp: «Quinci, el del rullant / cabell» (Par. VI.46-47).
 - * **SADOLLADÍS** *adj.* Que sadolla: «Quan un menjar t'ha estat sadolladís» (Par. III.91).
 - * **SANG-SUPERB** *adj.* Que és de caràcter superb; tradueix l'italià *superba* (= superba): «gent gasiva, envejosa i sang-superba» (Inf. XV.68).
 - * **SOTAJEURE** *v.* Jeure a sota: «el lleó que sotajeu» (Par. XII.54).

- * **SUBMERS** *n.* Qui està submergit; tradueix l'italià *sommersi* (= submergits): «d'aquesta part que tracta dels submersos» (Inf. XX.3). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * **SULFOR** *n.* Vapor de sofre: «sulfors naixents» (Par. VIII.70).
- * **TABAL** *n.* Cridòria; tradueix l'italià *gridavan sì alto* (= cridaven tan alt): «esgarrapant-se feien tant tabal, / que d'ell em vaig posar ben a la vora» (Inf. IX.50-51). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot (amb el sentit de «cridòria», no en el de «timbal» i «tabalot») el text de Sagarra. Val a dir que el *DCVB* dóna l'accepció de «tabal» com a «cridaner o xerraire sorollós», i que defineix «atabal» (amb *a* inicial) com a «cridòria o soroll fort». El *DECat* documenta (dins l'entrada «tabal») la forma «atabal» usada l'any 1851 en sentit de «cridòria».
- * **TERCEJADOR** *n.* El que fa tres: «ni de l'Amor que és el tercerador» (Par. XIII.57).
- * **TINTINAR** *v.* Sonar fent tin tin, dringar; tradueix l'italià *tin tin sonando*: «i tintina la campana» (Par. X.143).
- * **TORBONERA** *n.* Torb (= vent impetuós), tempesta: «ombres portades per la torbonera» (Inf. V.49). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * **TORRATXEJAR** *v.* Emergir com torres; tradueix l'italià *torreggiavan* (= torrejaven): «Com Montereccion és coll preclar / pel joc de les grans torres que el corona, / així aquell pou, amb un orgull més car, / torratxegen, mostrant mitja persona, / els horribles gegants» (Inf. XXXI.40-44). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * **ULLROGENC** *adj.* Amb l'ull rogenç; tradueix l'italià *Li occhi ha vermigli* (= els ulls té vermells): «Ullrogenc, barba negra, pèls untats» (Inf. VI.16). Val a dir que el *DECat* dóna la forma «ullnegrenc» (dins «ull»).
- UNGLEIG** *n.* Unglada, ferida produïda amb l'ungla; «i l'ungleig dels dits / eternament faci de tu pastura» (Inf. XXIX.89-90). El *CTILC* dóna tres ocurrències del mot: una de Francesc Pineda i Verdguer (*L'espasa trencada*, 1930), una de Salvador Espriu (*Laia*, 1932) i l'altra del text de Sagarra.

- * VERGASSEJAIRE *n.* Qui vergasseja (= qui dona vergassades, qui bat amb una vara): «que de vergassejaires i turments / la primera clotada era repleta» (Inf. XVIII.23-24). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * VERNAR *v.* Ser primavera; mot emparentat amb «vernal» (= primaveral); tradueix l'italià *verna*: «al Sol que sempre verna» (Par. XXX.126).
- * VEU-AFEBLIR *v.* Afeblir la veu: «a qui silenci llarg veu-afeblia» (Inf. I.63). El *CTILC* dóna com a única ocurrència del mot el text de Sagarra.
- * VIDUELLA *n.* Diminutiu de «vídua», amb valor tal volta expressiu; tradueix l'italià *vedovella* (diminutiu de *vedova*): «va conhortar del fill la viduella» (Par. XX.45). Cal fer constar que Sagarra també tradueix *vedovella* per «vídua» (Purg. XXIII.92).
- * VOLIQUEJAR *v.* Voleiar, volar: «dintre la llum les santes criatures / voliquejant cantaven» (Par. XVIII.76-77). Tant el *DCVB* com el *DECat* recullen el substantiu «voliqueig»; el *DCVB* dóna un exemple de «voliqueig» extret de Sagarra (*El comte Arnau*, 1928).

3. CLASSIFICACIÓ DELS NEOLOGISMES I FREQUÈNCIA D'ÚS DELS MECANISMES DE CREACIÓ DE NEOLOGISMES

Dels 113 mots llistats a l'apartat anterior, 96 (els precedits d'asterisc) són, presumiblement, i mentre altres estudis no demostrin el contrari, neologismes encunyats per Sagarra a *La Divina Comèdia*. Els mots exclosos com a neologismes són, doncs, els ja usats per altres autors (o per Sagarra) prèviament: «agiragonsat», «al·leluïar», «arquejat», «capaltard», «fiesolà», «inassolit», «llagoteig», «porugueria», «reparlar» i «ungleig». A més, hem exclòs del recompte de neologismes les variants ortogràfiques (la forma més habitual de les quals apareix recollida als diccionaris): són els mots «cargolada», «cua-rullat», «etiop», «hetic», «làtria», «luciferí», «miriada» i «lombard» (accepcions 1 i 2; l'accepció 3 de «lombard» la considerem un encuny de Sagarra, ja que

no apareix recollida a cap dels diccionaris buidats, ni com a «lombard» ni com a «llombard»).

En la resta d'aquesta secció classificarem els 96 neologismes en quatre grans grups:

- 1) neologismes formats per derivació (60 mots);
- 2) neologismes formats per composició (14 mots);
- 3) italianismes (13 mots); i
- 4) altres neologismes (9 mots).

El principal mecanisme de creació de neologismes és la derivació (60 mots, un 62,5 % sobre el total de 96 neologismes). Dins la derivació distingim diversos casos. Els grups més minoritaris són:

- 1) la *derivació regressiva* o derivació per truncament: «còlquid» (derivat de «Còlquida») i «lombard» (3a accepció; mot derivat de «Llombardia»);
- 2) la *derivació zero* o conversió: «peneu» (derivat de «Peneu»); i
- 3) la *prefixació*: «desvaler».

Un grup més nombrós de derivats són els mots formats per prefixació + sufixació (12 casos, un 12,5 % del total de 96 neologismes): «acosterat», «aganyotar», «allampantar», «aparanyar», «apujolar», «emmilerar», «empegat», «enfondit», «enlleonar», «enllordit», «enrancar» i «entollat». Els prefixos són dos: «en-/em-» (7 casos: 3 per formar verbs, 3 per formar noms i 1 per formar un adjectiu) i «a-» (5 casos: 4 per formar verbs i 1 per formar un adjectiu). Els sufixos són tres: «-ar» (7 casos, tots per formar verbs), «-at» (3 casos: 2 per formar noms i 1 per formar un adjectiu) i «-it» (2 casos: 1 per formar un nom i 1 per formar un adjectiu).

El grup més extens de derivats està constituït per paraules formades per sufixació (44 casos, un 45,8 % del total de 96 neologismes). Els sufixos més productius són: «-ejar» (6 casos, tots de verbs), «-ant» (6 casos, tots d'adjectius) i «-(d)ís» (5 casos, tots d'adjectius). Els sufixos més productius pel que fa a la formació de noms són: «-aire» (3 casos), «-eig» (2 casos) i «-ès» (2 casos). Per categories gramaticals, els mots

formats per sufixació es divideixen en noms (21 casos), adjectius (17 casos) i verbs (6 casos). A continuació n'ofereim la llista, subdividint-la segons la categorial gramatical de la qual deriven els mots:

- 1.a) Noms derivats de nom (15 casos): «carrarès», «cigonyet», «copulatge», «esferola», «espinagall», «espuvell», «fanguim», «fardada», «nafraire», «novarès», «ossó», «riberar», «romanyol», «torbonera» i «vergassajaire».
- 1.b) Noms derivats d'adjectiu (3 casos): «guerxeria», «parquesa» i «ronseig».
- 1.c) Noms derivats de verb (3 casos): «cancelleig», «garfida» i «grataire».
- 2.a) Adjectius derivats de verb (9 casos): «albirojant», «botziant», «esbaldregós», «escoltadís», «lladradís», «maldejant», «obstaculitzant», «regraciatiu», «sadolladís».
- 2.b) Adjectius derivats d'adjectiu (5 casos): «asprejant», «curtejadador», «pobricell», «rullant» i «tercejador».
- 2.c) Adjectius derivats de nom (3 casos): «catifat», «plomallís» i «preguntadís».
- 3.a) Verbs derivats de nom (5 casos): «fulgorejar», «gripauejar», «madrastrejar», «pinzellejar» i «torratxejar».
- 3.b) Verbs derivats de verb (1 cas): «voliquejar».

Deixant de banda la derivació, un altre procés que té un pes important en la creació de neologismes és la composició (14 mots, un 14,5 % sobre el total de 96 neologismes). A continuació llistem els mots creats per composició: «veu-afeblir», «plortrencar», «entreclucat», «galtapelut», «ullrogenc», «sang-superb», «camaarronsat», «gitorçat», «barbabufar», «cellapartit», «corpunyit», «sotajeure», «nouencès» i «barri-barreig».⁶ Els mecanismes de composició més productius són: nom + adjectiu (6 casos) i nom + verb (3 casos).

6. *Barri-barreig* és un dels mots que, tot i no figurar en cap dels diccionaris buidats, potser no és una creació de Sagarra, sinó que podria respondre a un ús popular: seria una variant de *barrija-barreja*, fruit de la unió de la forma truncada *barri-* i del mot *barreig* ('barreja', 'confusió'). Segons es desprèn dels usos a Internet indexats per Google, la forma més habitual és el mot normatiu *barrija-barreja* (2.630 ocurrences

Hi ha un total de 13 **italianismes** (tots ells manlleus amb adaptació ortogràfica, excepte «tintinar», que mostra un alt més grau de creativitat): «cupidesa» (*cupidigia* i *cupidità*), «empolar» (*s'impola*), «engemmar» (*ingemme*), «ensafirar» (*s'inzaffira*), «litorà» (*litorano*), «luculent» (*luculento*), «ponticell» (*ponticello*), «primipil» (*primipilo*), «represtar» (*ripresta*), «submers» (*sommersi*), «tintinar» (de l'italià *tin tin sonando*), «vernar» (*verna*) i «viduella» (*vedovella*).

Finalment, hi ha el grup del que hem anomenat altres neologismes (9 mots): «boscallear», «carat», «desgarbar», «esllencar», «farea», «jàculi», «tabal», «quelidre» i «sulfor».

4. CONCLUSIONS

Les 113 paraules llistades a l'apartat 2 estan distribuïdes, d'ordre creixent a decreixent, de la següent manera: *Infern*, 56 paraules; *Paradís*, 41 paraules (dues de les quals també apareixen a l'*Infern*, més una altra que també apareix al *Purgatori*); *Purgatori*, 21 paraules (dues de les quals també apareixen a l'*Infern*). Les paraules que apareixen en llibres diferents són, doncs, cinc: «esllencar» (*Infern* i *Paradís*), «etiop» (*Purgatori* i *Paradís*), «lombard» (*Infern* i *Purgatori*), «reparlar» (*Infern* i *Paradís*) i «romanyol» (*Infern* i *Purgatori*). Com hem vist, d'aquestes 113 paraules, 96 (les precedides d'asterisc) es poden considerar neologismes encunyats per Sagarra a *La Divina Comèdia*. Els neologismes tenen, d'ordre creixent a decreixent, la següent distribució: *Infern*, 46 paraules; *Paradís*, 35 paraules (una de les quals també apareix a l'*Infern*); *Purgatori*, 17 paraules (una de les quals també apareix a l'*Infern*). Les paraules que apareixen en llibres diferents són, doncs, dues: «esllencar» (*Infern* i *Paradís*) i «romanyol» (*Infern* i *Purgatori*). Els neologismes més usats són: «cupidesa» (quatre vegades) i «pobricell» (tres vegades); els neologismes «esllencar», «gratai-

a Google); la variant més habitual (amb 514 ocurrences) seria *barrig-barreig*, una forma no recollida al CTILC però (segons Google) usada popularment i a la premsa (per escriptors com Miquel Martí i Pol); finalment, la variant menys comuna seria *barri-barreig* (4 ocurrences a Google, 3 si restem l'ús que en fa Sagarra a *La Divina Comèdia*, que també apareix indexat al cercador).

re», «luculent» i «romanyol» són usats dues vegades; i la resta de neologismes són usats (segons el nostre recompte) una sola vegada.⁷ Els tres mecanismes més freqüents de creació de neologismes són la composició (que constitueix el 14,5 % dels neologismes), els italianismes (13,5 % dels neologismes) i la derivació (62,5 % dels neologismes). Dins la derivació destaquen tres processos (que sumen un 37,4 % dels neologismes):

- 1) la formació, mitjançant sufixació, de noms derivats de nom (15,6 %);
- 2) l'ús simultani de prefixació i sufixació per crear un mot nou (12,5 %); i
- 3) la formació, mitjançant sufixació, d'adjectius derivats de verb (9,3 %).

A falta d'un estudi que compari la traducció de Sagarra amb les dels traductors precedents de *La Divina Comèdia* al català, podem conjecturar que, d'entre els mots marcats amb un asterisc a l'apartat 2, els que tenen més probabilitats d'haver estat encunyats abans per altres traductors de l'obra són:

- 1) els gentilicis: «carrarès», «còlquid», «novarès» i «romanyol»; i
- 2) els mots molt específics (però no exclusius) de *La Divina Comèdia*: «farea», «jàculi», «peneu», «primipil», «quelidre» i l'accepció 3 de «lombard».

Les raons de la creativitat lèxica de Sagarra a l'hora de traduir *La Divina Comèdia* segurament van lligades a la seva condició d'escriptor-creador i són, en general, difícils d'escatir, de manera que no poden passar de suposicions. No ens hi aturarem, doncs. Aventurem, però, dues hipòtesis que són molt segures, d'entre les diverses (força menys segures) que hom podria adduir. D'una banda, cal considerar la influència de l'italià (ja hem vist que Sagarra emprà 13 italianismes). I, d'altra banda, cal tenir en compte que l'ús de la *terza rima* devia obligar Sagarra a encunyar mots a final de vers, en comptes de fer servir els d'ús més habitual, recollits als diccionaris. En donem cinc

7. El recompte s'ha fet de manera manual; malauradament, *La Divina Comèdia* de Sagarra encara no està disponible com a llibre electrònic, la qual cosa hauria permès fer cerques automàtiques i hauria donat resultats més fiables.

exemples: en comptes d'utilitzar «parquedat», Sagarra fa servir «parquesa» (per rimar amb «encesa»); en comptes de «còpula», «copulatge» (per rimar amb «pelatge»); en comptes de «preguntador», «preguntadís» (per rimar amb «feliç»); en comptes de «ribera», «riberar» (per rimar amb «volar»); i en comptes de «litoral», l'italianisme «litorà» (per rimar amb «toscà»). Cal advertir que, en tots cinc casos, el nombre de síl·labes és el mateix tant en el mot usat per Sagarra com en el recollit pels diccionaris, de manera que la preferència (o l'encuny) d'una paraula no obeeix a raons mètriques, sinó de rima.

BIBLIOGRAFIA

- ALIGHIERI (1990): Dante Alighieri, *Divina Comèdia*; introducció, traducció en versos i notes de Àngel Crespo; Barcelona: Planeta.
- (2000a): *Divina Comèdia*; traducció, introduccions i notes de Joan F. Mira; Barcelona: Proa.
- (2000b): *La Divina Comèdia*; traducció i comentaris de Josep Maria de Sagarra; edició bilingüe; Barcelona: Quaderns Crema.
- ARMENGOL (2002): Roser Armengol, «Introducció», dins: Sagarra, Josep Maria de, *Cançons de rem i de vela*, Barcelona: Hermes, p. 5-41.
- ARQUÉS (2004): Rosend Arqués, «Reescriure Dante. La *Comèdia* de Sagarra i de Mira», *Reduccions. Revista de poesia*, núm. 81-82, p. 215-225. També disponible en línia a: <<http://www.raco.cat/index.php/Reduccions/article/viewFile/47482/58963>>. [Consulta: 12 desembre 2011]
- BONADA (1996): Lluís Bonada, «El canvi d'estil de Josep Maria de Sagarra», [València:] *El Temps* (15-4-1996), p. 84-85.
- BUSQUETS (1977): Loreto Busquets, *Aportació lèxica de Josep Carner a la llengua literària catalana*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- CASASÚS (1989): Josep M. Casasús, «L'estil de Josep Maria de Sagarra en la periodística del lleure i de l'esport», [Barcelona:] *Cultura*, núm. 3 (juliol-agost), p. 64.
- COCA (1986): Jordi Coca, «Presentació», dins: Josep M. de Sagarra, *Obres completes. Teatre de Shakespeare*, vol. 1, Barcelona: Selecta / Catalònia, p. XI-XXXI.
- COSTA (1986): Jordi J. Costa, «Fauna i flora aquàtica i costanera dins el teatre de J. M. de Sagarra del 1927 al 1936», dins: Badia, Lola i Josep Massot i Muntaner (eds.), *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, vol. 1, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 357-376.

- CTILC [en curs des de 2001]: Institut d'Estudis Catalans, *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana*. En línia: <<http://ctilc.iec.cat>>. [Consulta: desembre 2011]
- DCVB (1988): Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca: Moll. També disponible en línia a: <<http://dcvb.iecat.net>>. [Consulta: desembre 2011]
- DDLCC [en curs des de 2002]: Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*. En línia: <<http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>>. [Consulta: desembre 2011]
- DECAT (1980-2001): Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*; amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max Cahner i l'auxili tècnic de Carles Duarte i Àngel Satué; 10 vols.; Barcelona: Curial / La Caixa.
- DGLC (1988): Pompeu Fabra, *Diccionari general de la llengua catalana*, 24a edició, Barcelona: Edhasa.
- DIEC (2007): Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*, 2a edició, Barcelona: Edicions 62 / Enciclopèdia Catalana. També disponible en línia a: <<http://dlc.iec.cat>>. [Consulta: desembre 2011]
- ENCICLOPÈDIA.CAT (sense data): Enciclopèdia Catalana, *Gran Enciclopèdia Catalana*, 24 vols., Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986-1989. També disponible en línia (com a *Enciclopèdia.cat*) a: <<http://www.enciclopedia.cat>>. [Consulta: desembre 2011]
- FÀBREGAS (1979): Xavier Fàbregas, «Notes introductòries a les traduccions catalanes de Shakespeare», dins: *Miscel·lània Aramon i Serra. Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, vol. 1, Barcelona: Curial, p. 181-204.
- FULQUET (1999): Josep M. Fulquet, «El primer cant de l'*Inferno* a les versions d'Andreu Febrer i de Josep Maria de Sagarra: una anàlisi de traducció». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 4, p. 95-116. També disponible en línia a: <<http://ddd.uab.cat/pub/quaderns/11385790n4p95.pdf>>. [Consulta: 12 desembre 2011]
- GAROLERA (2007): Narcís Garolera, «L'articulisme literari de Josep Maria de Sagarra», *Trípodos*, núm. 20, p. 63-69. També disponible en línia a: <<http://www.raco.cat/index.php/tripodos/article/viewFile/58309/68401>>. [Consulta: 12 desembre 2011]
- NUNES (1999): Maria Nunes, «Introducció a la prosa de Josep Maria de Sagarra», dins: Sagarra, Josep Maria de, *Prosa*, vol. 6; edició crítica a cura de Narcís Garolera, amb la col·laboració de Maria Nunes; València: Tres i Quatre, p. XVII-XXXIX.
- OLIVA (1986): Salvador Oliva, «Traductor de Shakespeare», *La Vanguardia* (25-9-1986), p. 39.

- OLIVA (1993): «Shakespeare en catalán: problemas y soluciones», dins: González Fernández de Sevilla, José Manuel (ed.), *Shakespeare en España. Crítica, traduccions y representacions*, Alacant i Saragossa: Universidad de Alicante / Libros Pórtico, p. 193-217.
- PALAU I FABRE (1962): Josep Palau i Fabre, «Shakespeare en català», dins: *El mirall embruixat*, Palma de Mallorca: Moll, p. 37-42.
- (1973): «Consideracions sobre el Shakespeare de Josep M. de Sagarra», *Estudios escénicos. Cuadernos de investigación teatral*, núm. 17 (juliol), p. 65-74.
- PINYOL I QUER (2006): Ramon Pinyol i Pere Quer, «Les aportacions de Verdaguer a la llengua literària segons els seus coetanis», *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14, p. 401-418.
- PLA (2004a): Josep Pla, «Josep Maria de Sagarra i el seu teatre», dins: *Home-nots. Quarta sèrie*, Barcelona: Destino, p. 9-45; col·lecció «Obra completa de Josep Pla», núm. 29.
- (2004b): «Josep Maria de Sagarra i la seva prosa», dins: *Retrats de passaport*, Barcelona: Destino, p. 415-423; col·lecció «Obra completa de Josep Pla», núm. 17.
- (2004c): *Notes del capvesprol*, Barcelona: Destino; col·lecció «Obra completa de Josep Pla», núm. 35.
- PUJOL (2007): Dídac Pujol, *Traduir Shakespeare. Les reflexions dels traductors catalans*, Lleida: Punctum / Trilcat.
- SERRAHIMA (2008): Maurici Serrahima, *Dotze mestres*, Barcelona: Edicions de 1984.
- VENY CLAR I VENY-MESQUIDA (2009): Joan Veny Clar i Joan R. Veny-Mesquida, «Aproximació a la llengua literària de J. V. Foix: notes sobre el lèxic», dins: Ortín, Marcel i Dídac Pujol (ed.): *Llengua literària i traducció (1890-1939). II Simposi sobre traducció i recepció en la literatura catalana contemporània*. Lleida: Punctum / Trilcat, p. 159-180.
- VENY I CLAR (2006): Joan Veny i Clar, «Llengua i territori en l'obra de Verdaguer», *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14, p. 17-55.
- VIDAL ALCOVER (1983): Jaume Vidal Alcover, «Josep M. de Sagarra, traductor. Lliçó inaugural del curs 1981-1982 de l'Institut del Teatre, de Barcelona, dictada al Palau Güell, el 7 de desembre de 1981», *Estudis escènics. Quaderns de l'Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona*, núm. 23 (juny), p. 69-94.